

במסילה נעלה

מאת

הרב יואל רועי משדי שליט"א

מח"ס "במסילה נעלה" ור"מ בישיבת "נזר התורה"

מדת רחמים עם מדת הדין

הכיצד?

"ויקם בלעם בבקר ויזובש את אתונו וילך עם שרי מואב. ויזר אף אלקים כי הולך הוא, ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו וכו'." (כב. כא - כב).

והנה מקשים, הלא שם הויה הוא מדת רחמים, ואם כן, היאך יתיישב הפסוק "ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו", הרי כיון שבא 'לשטן לו', היינו למכשול ולהרע לו, היה צריך לשלוח 'מלאך אלקים' שהוא מדת הדין. והיאך עולה בקנה אחד 'מלאך ה' שהוא מדת רחמים יחד עם 'לשטן לו'.

והנה רש"י כבר תירץ זאת (בד"ה לשטן לו) וז"ל: מלאך של רחמים היה, והיה רוצה למנעו מלחטוא, שלא יחטא ויאבד.

והנראה ליישב בס"ד, בהקדים ביאור נפלא שראיתי בביאור הפס' במגילת רות, "ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרה, כי המר שדי לי מאד. אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ה', למה תקראנה לי נעמי, וה' ענה בי ושדי הרע לי. (א, כ - כא). וקשה, היאך שייך כאן שם הויה שהוא מדת רחמים, בזמן ש"המר שדי לי מאד" ו"ריקם השיבני", היאך יתכן לשלב רחמים עם דין? והביאור בזה, שהיה זה דין עליהם מחמת הרחמים על העניים שנפגעו מהם. שהנה עיקר העונש שהגיע להם, הוא מחמת שראש המשפחה - אלימלך - היתה עינו צרה בעניים, כמבואר ברש"י בתחילת המגילה וז"ל: וילך איש - עשיר גדול היה ופרנס הדור, ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ, מפני צרות העין, "שהיתה עינו צרה בעניים" הבאים לדוחקו, לכך נענש. כלומר, מחמת הרחמים על העניים שנפגעו ממנו, לכן נענשו במידת הדין. וזהו ענין דין עם רחמים, דין עליהם מחמת הרחמים על זולתם.

וכיוצ"ב ראיתי לבאר את הפס' בתהלים (לד) "פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם", ולכאורה היה צריך להיות כתוב כאן שם אלקים שהוא מדת הדין ולא שם הויה שהוא מדת הרחמים, שהרי המדובר כאן בעונש מדת הדין לעושי רשעה. וכתב בשו"ת ציץ אליעזר ח"ה (סימן כב אות כ) בשם אביו של הגאון בעל ההפלאה, שביאר ע"פ המשנה בחגיגה (ט ע"א) דקתני, איזהו מעוות שאינו יכול להתקן, זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר, והיינו שאין לו תקנה כ"ז שהממזר חי ונזכר עונו. אבל הרי הקדוש ברוך הוא מרחם גם על הרשעים ובפרט כשחוזרים בתשובה, ומה עושה ה' יתברך, ממת את הממזר, וממילא יוכל להיות מתוקן מעוותו של האב, וזהו פירוש הפסוק "פני ה' בעושי רע" שה' מרחם גם על עושי רע השבים בתשובה, ומה הוא עושה במי שבא על הערוה והוליד ממזר - שזהו מעוות שאינו יכול להתקן, אזי "להכרית מארץ זכרם", היינו מכרית את הממזר שהובא לעולם מחמת עבירתו, וממילא יכול כבר לקבל תשובת העושי רע ולתת מקום תיקון למעוותם. (וע"ע לו בשו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' צח אות ב, ובעובדא שהביא שם). והיינו מדת הדין במיתת הממזר, מחמת הרחמים על אביו שמתחרט על עונו. וזהו ענין דין עם רחמים, דין על הבן מחמת הרחמים על האב.

ומעתה, כן יש לבאר בנידון דידן, דאמנם אכן מדת הדין מופנית כנגד בלעם כדכתיב "ויחר אף אלקים" - שהיא מדת הדין, ומה שנזכר שם הויה שהיא מדת רחמים, היינו רחמים על ישראל שרצה בלעם לקללם. כלומר, מחמת הרחמים על ישראל העלולים להפגע ממנו, על כן חלה עליו מידת הדין. וזהו ענין דין עם רחמים, דין על בלעם מחמת הרחמים על ישראל.

בעלי המידות והרחמנים הם הראויים להלחם בתוקף ובקנאות בפורקי העול

ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו. (כב כב).

מלאך של רחמים היה. (רש"י).

וקשה, היאך נהפך מלאך של רחמים לשטן?

וראיתי בשם רבינו החתם סופר זיע"א שביאר, שדוקא מי שהוא מלא רחמים על ישראל, הוא זה שראוי להלחם עם בלעם, כי מגודל רחמנותו על ישראל, ומעוצם רצונו לשמור עליהם ולהצילם, לא יחוס על הצד שכנגד. כלומר, דוקא מדת הרחמנות והאהבה לעם ישראל, גורמת לו להיות קנאי נלהב ולוחם קיצוני.

ועיקר דברי החתם סופר הינם בתשובה למה ששאלוהו, כיצד יתכן שמצד אחד הוא אדם נח ומטיב לבריות, ולבו רחום כלפי הזולת, ומתרחק ממחלוקות עד למאד. ומאידך במלחמתו עם הרפורמים ופורקי העול, הוא מופיע כקנאי ומתנהג עמם בתקיפות ובכל חומר הדין? וע"ז הביא הרעיון הנ"ל גבי הנהגת מלאך ה' עם בלעם כאמור. ועל פי זה ביאר הנהגתו זו, שאדרבא, מחמת הרחמנות על שארית הפליטה שלא תתקלקל ע"י פורקי העול, מחמת זה יש להלחם בתוקף כנגד פורקי העול, ויש להלחם כנגדם בקנאות עד הקצה האחרון, ולרודפם עד חרמה. ע"כ ראיתי בשמו.

ואכן, מצאתי בדברות קודשו דברים חריפים אודות מרשיעי ברית, והא לך את לשון קודשו בענין זה: "להעמיד ולהקים תורה תמימה, להדוך רשעים תחתם, לשבור מלתעות עוול, ולרדפם עד חרמה... ואילו היה דינם מסור בדינו, היה דעתי להפרישם מעל גבולינו, לא יותן מבנותינו לבניהן ומבניהם לבנותינו, כי היכי דלא ליתי לאמשוכי אבתרייהו, ויהיה עדתם כעדת צדוק ובייתוס ענן ושאול, אינהו בדידהו ואנן בדידן". (שו"ת חתם סופר ח"ו, ליקוטים סימן פט). וע"ע שם (בסי' פח) מדברי אחד מתלמידי הגאונים ז"ל: "והנה אמת דחיובא רמיא אקרקפתא דגבריה לכל אשר בשם ישראל יכונה, ומה גם לרבני וחכמי הדור היושבים על כסא ההוראה וכו', לעמוד בפרץ ולהחזיק כל בדק ולרדוף אותם עד חרמה עד אשר ישובו ובקשו את ה' אלקיהם".

הקנאות לדבר ה' הצילה את עם ה' והוכיחה את עצמה בשימור הקהילות

ומהראוי לציין משי"כ בשו"ת להורות נתן (חלק ז, הקדמה), שהרחיב וביאר כמה יסודות בדרכו של החתם סופר זצ"ל, ושם כתב יסוד נוסף בדרכו של החתם סופר בהנהגת הקהילות וכלל ישראל. שהנה החת"ס חונך יהודים חרדים גאים עצמאיים המכירים ערך עצמם. לא חלילה גאווה שעליה נאמר (משלי טז ה) תועבת ה' כל גבה לב, אלא גאווה של ויגבה לבו בדרכי ה' (דה"י ב, טז ו), שיהיו גאים שהם יהודים כשרים יראי ה' שומרי תורה, ולא יתבטלו ולא יכנעו בפני פושעי ישראל.

וכדי להבין זאת, חייבים אנו להסביר קצת, הנה כשמתבוננים במאורעות של אותם הימים לפני מאתיים שנה, יש להתפלא פליאה נשגבה, איך במדינת אשכנז כשקמו שם ראשי המשכילים הארורים ותלמידיהם, הצליחו תוך שנים ספורות להעביר על הדת המוני בית ישראל. עיירות גדולות שהיו מלאות תורה ויראת שמים נהפכו תוך זמן קצר למדבר שממה, עד שבעיר גדולה לאלקים שהיתה מלאה חכמים וסופרים בזמן בעל ההפלאה זצ"ל, כעבור כשני דורות כשרצו לייסד שם קהלה חרדית, לא נמצאו בה אלא מתי מעט שומרי תורה. וההסבר בזה הוא, כי המשכילים והרפורמים למיניהם, החדירו בלב ההמון, באמצעות ספריהם ומכתבי עת, את ההכרה, כי מי שאינו מלומד בחכמות חיצוניות ומי שאינו יודע לדבר בלשון הגויים בדרך צחה, הוא נחות דרגא ואינו אדם השלם. ואף הצליחו להכניס רגש של שפלות רוח בלבותיהם של המוני בית ישראל הנאמנים לה', לחשוב, כי אף מי שהוא חכם גדול בחכמת התורה, הוא נחות ושפל לעומת מי שבקי בחכמות חיצוניות ר"ל. עד שאחד מראשיהם שר"י פרסם ברבים, שמה שאמרו על תלמיד חכם שאין בו דעת, היינו ת"ח שלא למד חכמות חיצוניות עפ"ל, ועל זה נידהו הנודע ביהודה זצ"ל. והנה התוצאה היתה, שהאבות במקום שישלחו את בניהם ללמוד תורה - שלחום לבית ספר ללמוד חכמות חיצוניות, ואם אין גדיים אין תיישים, וזה הביא שכחת התורה ועזיבת הדת תוך זמן קט.

הדברים הגיעו לידי כך, שהרבה עיירות שהיו רוב רובם יראי ה' והיה בו מועט מבוטל של פורקי עול תורה כגון רופא ועורך דין, נבחרו שם לראשי הקהלה דוקא פורקי העול, כי המוני העם הסתכלו מלמטה למעלה על פושעי ישראל אלו, ועל תלמידי חכמים הסתכלו בזלזול, ועל ידי זה גרמו שהבנים רצו להיות דוקא דוקטורים ר"ל ולא תלמידי חכמים, שהרי הרגישו בלבם, כי האב מעריץ את פושעי ישראל יותר מתלמידי חכמים.

זאת ועוד, כי היות שהמונים רצו אחר היצר הרע של חכמות חיצוניות והשכלה, משום כך רצו לקבל רק רבנים המדברים בלשון אשכנז צחה, וזה גרם, אשר תלמיד שנתגדל בישיבה, אף אם היה בקי בש"ס ובפוסקים, לא היתה באפשרותו לקבל משרת רבנות אם לא היה בקי גם בחכמות חיצוניות ומדבר לעז בלשון מדברת גדולות, עד שהיו מקומות בהם לא קבלו רב אלא אם כן היה לו תואר דוקטור, דבר שגרם כמובן לשכחת התורה, שהרי התלמידים, במקום שיתייגעו בתורה, נאלצו להשקיע כוחותיהם ועיונם בספרים חיצוניים של לשון אשכנז.

כהיום קשה להבין לבני דורנו, ובפרט הצעירים, איך שרגש הנחיתות כלפי חכמות חיצוניות היתה נחלת המונים, כי בדורינו ראינו היאך מדינת אשכנז שהיתה המלומדת ביותר בעולם, ובכל עיירה היו בתי ספר גבוהים, ובני עמיהם היו המלומדים ביותר, והנה אותם אנשים מלומדים, היו לרוצחים השפלים ביותר, שרצחו ששה מליון יהודים באכזריות של חיות טרף, ומיום היות ישראל לגוי לא נעשו בהם שמדות באכזריות כזאת

כמו שעשה העם המלומד הזה. ובזה הראה הקדוש ברוך הוא, כי דוקא העם אשר היו יהודים שרצו להתדמות אליהם וקנאו בהם, והסתכלו עליהם כאלו הם הגיעו לתכלית השלימות האנושית, והידרו לדבר דוקא בלשון אשכנז צחה - הנה הם נתגלו כרוצחים השפלים ביותר. ובזה נתגלה לעין כל, כי גוי יכול להיות מלומד גדול ביותר, ובו בזמן הוא גם רוצח אכזר שפל ביותר, ואין שום סתירה ביניהם. וכאמרם ז"ל (איכ"ר ב ג), "יש חכמה בגוים תאמין, יש תורה בגוים אל תאמין", והכונה, דתורה הוא מלשון הוראה וכמש"כ המהר"ל, והנה איש מישאל כשלומד תורה, התורה מלמדתו איך להתנהג, אבל גוי אף אם למד חכמות הרבה אבל החכמה לא לימדה אותו כלום והוא נשאר שפל ביותר.

ועל כן כהיום כמדומה שנחלש יצרא דעבודה זרה זו של לימוד חכמות חיצוניות, אולם באותם הימים לפני מאתיים שנה, עשו המשכילים פרוסום גדול ביותר בכל האמצעים, כי היהודים בתורתם הם נחותי דרגא לעומת הגויים המלומדים בחכמות, ועי"ז רצו להדמות אליהם.

ובאמת היו הרבה שבראותם כל זאת, התייאשו בלבם, כי לא ידעו לשית עצה בנפשם איך לעצור את השתוללות האש הגדולה שעשתה שמות, והתפשטה כמו גלי הים, והחריבה עיר אחרי עיר, לא רק באשכנז, אלא גם בערי מדינת הגר ופולין ורוסיה וליטא.

אולם, הקדוש ברוך הוא שהבטיחנו בתורתו הקדושה "כי לא תשכח מפי זרעו" (וילך כא). העמיד את רבינו החתם סופר זצ"ל, להיות תריס ומגן נגד המהרסים, והוא עיר וקדיש מן שמיא נחית, וכאמרם ביומא (לח ע"ב), "ראה הקדוש ברוך הוא שצדיקים מועטין, עמד ושתלן בכל דור ודור". ובאותו דור של שמד, היה הוא שלוחא דרחמנא לעצור את המגפה של מינות וכפירה. ובמה שאמרו רבותינו ז"ל (מגילה יא ע"א) ואף גם זאת בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם וכו', בימי פרסיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות - הנה זה כולל גם את דור השמד של הרפורמים והמשכילים, וממשיכיהם עד היום הזה בכל שם וחינא דאית להו, שלא געלתי לכלותם להפר בריתי אתם, שהעמדתי להם בית רבי החתם סופר ותלמידיו.

החתם סופר בגודל כח תורתו ובעוצם קדושתו חכמתו ומסירות נפשו, עמד בפרץ והדף את גלי הכפירה, על ידי שהביל את החכמות החיצוניות, וצוה להתרחק מהם ומהמונם בכל הדרכים, ולימד זאת לבית ישראל יום יום בשיעוריו, בדרשותיו, בתשובותיו ובאגרותיו, וכמו שכתב בצוואתו "אל תדורו בשכונתם ולא תתחברו עמהם כלל וכלל, ובספרי רמ"ד אל תשלחו יד עולמי עד וכו', ואם ח"ו תתנסו בנסיון רעב וצמא ועוני ה' יצילכם, עמדו בנסיון הלז ואל תפנו אל האלילים, אל תפנו אל מדעתכם", הנה חזינו שהיה חשש שבלא עיסוק בהסכלתם יהיו ברעב וצמא ובעוני, ועל כן הזהיר לעמוד בנסיון זה ולהתרחק מהם. והחת"ס כתב בכמה תשובות שיש לדון את המתחדשים למיניהם כמו צדוקים וקראים שאסור להתחתן בהם ויינם יין נסך. ראה שו"ת חת"ס (ח"ו סי' פט) "ואילו היה דינם מסור בידינו, היה דעתי להפרישם מעל גבולינו, לא יותן מבנותינו לבניהם ומבניהם לבנותינו כי היכי דלא לייתי לאמשוכי אבתריהו, ויהיה עדתם כעדת צדוק ובייתוס ענן ושאל, אינהו בדידהו ואנן בדידן". ועיין עוד שם (סוף סי' פו). ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ש"ו) כתב לגדול אחד, על דבר שבעיר פרנקפורט דמיין הבטיחו אנשי הרפורמים להיראים שיקבלו כל צרכי דת מהקהילה ובלבד שלא יתפרדו מהם, וכתב המהר"ם שיק, שגם באופן זה אין להתחבר עמהם וכי "קבלתי ממרן בעל חת"ס זצ"ל להרחיק מהם ומהמונם כל מה דאפשר ושלא להיות באגודה אחת עמהם". וביותר כתב בהגהות חת"ס לשו"ע או"ח (סי' ל"ט) "שיש כח בכלל ישראל להוציא המורדים מכלל האומה ויחזרו לגוים גמורים אף להקל". ועיין דרשות חת"ס (ח"א נו ע"א) שפירש, "כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו במ פושעים יכשלו במ (הושע יד), ר"ל אם הצדיקים מתחברים עם הפושעים לילך בדרכי ה' הישרים, אזי הצדיקים יכשלו במ, והיינו דקאמר עזרא (ד ג), לא לכם ולנו לבנות בית לאלקינו, אף על גב דחלבנה בהדי בוסמין וכו', היינו חוטאי ישראל וכו', אבל פושעים אלו המורדים מינים וכופרים כמו הכותים בימי עזרא והצדוקים ומינים ואפיקורסים שבזמנינו, לא לכם ולנו לבנות בית". וכן כתב בס' תורת משה (סו"פ בהעלותך).

וכנגד המשחיתים שהידרו אחר רבנים שעסקו בחכמות חיצוניות, הזהיר החת"ס בצוואתו לבל לקבל רב אלא המפורסם בצדקות ויראת ה', ולא ידרוש בלשון לאומים וכו'. וכמו כן התריע החת"ס בהרבה מדרשותיו ותשובותיו נגד לשון לאומים, כי זהו גדר וסייג לעיקרי תורה. ראה בשו"ת חת"ס (אה"ע ח"ב סי' יא). וכ"ה בדרשות חת"ס (ח"א פב ע"ב) כתב "אמנם חדשים מקרוב עצה העמיקו, לברר הלשונות ולדבר צחות כל לשון על מתכונתו כדי להתערב עמהם, ומיום התפשט הנגע צרעת ממארת ההוא פשטה מינות בישראל בעו"ה". ועיין עוד שם (פז ע"א) דברים נמרצים בזה.

והנה מאותם הגרעינים שנטע החת"ס בלב תלמידיו, בדבר החובה להתרחק מהמתחדשים למיניהם, הצמיחו תלמידיו קרוב לשלשים שנה אחר פטירתו, את האילן רב הפירות של הקהלות החרדיות העצמאיות במדינתו של החת"ס. ובאמת היה מקום להאריך ולספר באריכות את התהוותם של קהילות קדושות אלו, וכנאמר "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור" (האינו לב ז), וביאר גאב"ד פרשבורג בעל ה'דעת סופר', 'בינו שנות דור ודור', שאנו צריכים להתבונן בשינויים המתהווים מדור ההולך עד הדור הבא, ומשום כך חייבים לזכור ימות עולם, 'שאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך'. ברם, יש להבהיר, לבל נחשוב שהקמת הקהלות החרדיות העצמאיות נעשתה בקלות, שהרי הוצרכו רבותינו תלמידי החת"ס למסירות נפש עילאית ומלחמות אין קץ במשך שנים כדי להשיג זאת, והיתה להם סייעתא דשמיא כמעט למעלה מדרך הטבע, שהסכימה המלכות ליתן כח ליראי ה', שיוכלו לייסד ולקיים קהילות חרדיות עצמאיות.

ויש להדגיש זאת, כי יש מקשים למה בשאר מדינות לא נעשתה הפרדה זו, ומזה רוצים ללמוד כאלו לאו כל הגדולים הסכימו לזה, ומי שמקשה כן אינו יודע את מצבם של היהודים במדינות רוסיה ופולין. ומי שקורא את הספר זכרון יעקב להר"ר יעקב הלוי ליפשיץ ז"ל, יד ימינו של הגאון מוה"ר יצחק אלחנן זצ"ל מקובנא, יראה באיזה מצב שפל בגשמיות וברוחניות היו שרויים היהודים באותן הימים ברוסיה, ובפולין שהיתה שייכת לרוסיה, כי המלכות הרשעה של הצאר חוברה יחד עם המשכילים בגלוי ובסתר כדי לבלול ולהכניע את יראי ה' בכל מיני תחבולות, והיהודים שמחו כאשר המלכות נתנה להם מנוחה ויכלו להתפרנס בצער, ומכל שכן שלא עלתה על הדעת לבקש מהמלכות הרשעה רשות להקים קהלות עצמאיות של יראי ה'. גם הסכמת המלכות במדינת הגר להקמת הקהלות החרדיות העצמאיות היתה רק פעם אחת באותה עת רצון, ואחרי כמה שנים כאשר הגאון ר' זלמן שפיטצ'ר זצ"ל חתנו של החת"ס רצה להקים גם בעיר וינה קהילה נפרדת, כבר לא הסכימה המלכות.

וישנה תמונה מהתקופה האחרונה שלפני המלחמה, מאישי ועד קהילה בעיר גדולה לאלקים בה לא היתה קהילה חרדית עצמאית, אשר מצד אחד ישבו שלשה גדולי תורה מפורסמים מאוד, ומצד השני ישבה חבורה של פושעי ישראל אוכלי נבלות וטרפיפות ומחללי שבת בפרהסיא, שלא טרחו אפילו לכסות ראשם מצד מדת דרך ארץ, והגאונים הללו הוצרכו להתוכח עם השפלים האלו על עניני קהילה. המסתכל על תמונה זו, מזדעזע מעלבון התורה ורואה בה ממש גלות השכינה. האם יעלה על הדעת שגאונים אלו ישבו מרצונם על יד שולחן אחד עם אינשי דלא מעלי אלו, ודאי

שאם היה ביכולתם היו נפרדים מהם ולו רק מהטעם שלא יצטרכו להסתכל בפני אדם רשע, אלא פשוט שהשלטון לא הסכים להפרדה כי גם הם לא ביקשו את חיזוק היהדות.

ולעומת זה במדינת החת"ס אשר שם היתה ליראי ה' סייעתא דשמיא מיוחדת להפרד, היה אחרת לגמרי. שמעתי מהגה"צ רבי ישראל וועליץ זצ"ל, שהיה פעם במרינבד, ובאותו הזמן היו שם הרבה גדולי ישראל, ובתוכם הגאון בעל כלי חמדה זצ"ל והגאון רבי ישעי' זילברשטיין זצ"ל אבד"ק וייצן (בעמ"ס מעשי למלך). ועשו אז אסיפת רבנים כדי לפעול שיוכלו להעמיד משגיח בבית אוכל שהיה שם כדי שיוכלו האורחים לאכול כשר בלי פקפוק, ועל כן הזמינו להאסיפה גם את הרב של מרינבד כי הוצרכו להסכמתו, ויהי כאשר נכנס הלה עם כובע לבן וזקן מקוצץ, שאל הגאון מווייצן, מי הוא זה, וענו לו שזהו הרב דפה דוקטור פלוני, כששמע זאת הרב מווייצן קם ממקומו וצוה עליו לצאת מהחדר, כי לא רצה לשבת עם איש כזה. הנוכחים כולם נחרדו ונבהלו, שהרי עי"ז נתבטלה תכלית האסיפה, כי בלי הסכמת הרב של המקום אי אפשר היה להושיב משגיח לבית האוכל דשם. אולם הגאון מווייצן לא נרתע מכל זה, כי הבין שחינוך כשר ע"י שמראים ברבים שאסור להתחבר עם איש כזה, הרי זה חשוב לא פחות ואולי עוד יותר מבית אוכל כשר.

והתוצאה היתה, שבעוד שבהרבה מדינות ירדה התורה פלאים ר"ל, ובמיוחד אחר מלחמת העולם הראשונה, הנה במדינת החת"ס היכן שהיו קהלות חרדיות עצמאיות, עלתה היהדות מעלה מעלה. ועד היום רואים שאף שנחרבו הקהילות ונעקרו ממקומן, ולא נשארו אלא שרידים שארית הפליטה, אבל שארית הפליטה אלה הם שהקימו קהלות לתפארת בכל העולם.

ומזה קם ונתגדל בעזה"י דור חדש, שאינם מתבטלים בפני פושעי ישראל, והם נושאים בגאון דקדושה את מסורת אבותיהם, ויודעים שקיום היהדות והתורה עולה לכל אחד בממון רב, ובנו את יסודות הקהילות בכחות עצמאיים בלי להזדקק לממונם וטובתם של עוזבי תורה, וכל זה מכחו וכח כחו של רבינו החת"ס זיע"א.

מדוע האתון רמזה לבלעם רק על מצות שלש רגלים

"ויפתוהו ה' את פי האתון, ותאמר לבלעם, מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים". (כב כח).

והביא רש"י מדברי חז"ל (במדרש תנחומא), שבאמירת 'שלש רגלים', רמזה לו האתון שמבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה.

וראיתי רבים שהקשו, מה ענין ג' רגלים לבלעם, ומדוע נרמז לו דוקא על מצוה זו ולא על שאר המצוות שעם ישראל מקיימים.

והנראה בזה בס"ד, בהקדים את היסוד הידוע, שרק על קיום עיקר הדין נאמר בקידושין (לט ע"ב) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אך על הידור מצוה, חומרות וסייגים, אדם מקבל שכרו גם בעוה"ז. דהנה איתא בבבא קמא ט ע"ב, עד שליש משלו, מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא. ופירש רש"י, דהיינו אותו שליש שיוסיף בהידור מצוה, משלו הוא, שאינו נפרע לו בחייו, כדאמרינן בע"ז (ג ע"א), היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם. ומה שיוסיף בהידור יותר על שליש, יפרע לו הקדוש ברוך הוא בחייו. (וכ"ה בתוס' שם). מבואר, שאותם המצוות שהאדם מחויב לעשותן, לא יבא על שכרו בחייו, רק אותם המצוות שעושה יותר מכדי חיובו, אזי יפרע לו השי"ת בחייו. וכ"כ הנצי"ב בהעמק דבר פרשת עקב (יא ח), ע"פ דברי הגמ' בסוכה לח ע"א. עיי"ש¹.

עוד יש להקדים מה שראיתי שביארו, שבלעם ידע שלא יוכל למנוע מעם ישראל את שכרם בעולם הבא, אך היה חפץ לכל הפחות למנוע מהם מלקבל שכר מצוותיהם בעולם הזה, ועל זה רמזו לו משמים "ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה", לרמז על ישראל שעושים לעצמם גדרים, סייגים וחומרות. ועל חומרות והידורים יש שכר גם בעוה"ז, ולא יוכל לבלעם להפיק את זממו כאמור. ע"כ.

ומעתה, יש ליישב בס"ד - מה ענין ג' רגלים לבלעם, ומדוע נרמז לו דוקא על מצוה זו ולא על שאר המצוות, והיינו משום שבג' רגלים מתבטא בעיקר מעלתם של עם ישראל המהדרים בזמנים הללו עד למאד ומחמירים על עצמם בכל מיני חומרות, וכדלהלן. וזהו שבאו לרמז רמז נוסף לבלעם, שרצה למנוע מהם מלקבל שכר המצוות בעולם הזה, שתקותו לא תעלה בידו, משום שעל חומרות והידורים יש שכר גם בעוה"ז כאמור.

¹ ועיי' בספר חסידים (סימן רו) שכתב, אם ראית ת"ח שהאריך ימים, דע לך שהוסיף דקדוקים על חבירו דברים שאינם כתובים בתורה, שהרי בפירוש אמרו במסכת מגילה, במה הארכת ימים וכו' ואין שם דבר אחד מן התורה, אלא דקדוקים של סברה שאינן של תורה. ובהגהות מקור חסד (שם) כתב, דלכאורה שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קדושין לט ע"ב), דמי הקדימני ואשלם (ויק"ר פי' כז כ). ואולם, זהו במצוה חיובית, אבל על מה שהוסיף בהידור מצוה, שכרו אותו גם בעוה"ז, עיי' ב"ק (ט ע"ב) עד שליש משלו ואינו נפרע לו בחייו, מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא, שאוכל פירותיהן בעוה"ז, ולכן אמרו עשר בשביל שתתעשר (שבת קיט ע"א), כיון שהיה יכול לפטור עצמו מהחיוב בהכניסו דרך גנין, ואם הוא מביא עצמו לידי חיוב, מקבל שכר גם בעוה"ז. ראה מהרש"א (סוטה יד ע"א) על אמרם שנתאוה משה לכנוס לארץ ולקיים המצוות התלויות בה לקבל אגרא. ובזה יאיר לנו אמרם בברכות (כח ע"א), ר' זירא כד הוי חליש מגירסיה, הוה יתיב אפתחיה דר' נתן בר טובי, אמר כי חלפו רבנן איקום מקמייהו ואקבל אגרא, שלכאורה הוי כעושה על מנת לקבל פרס, ואמנם הביאור בזה, דמ"מ אינו מחויב בהשתדלות כדי להתחייב בקימה (עיי' ויק"ר פי"ט ומס' דרך ארץ פי' השלום), וההשתדלות הזו יכול לעשותה בכדי לקבל אגרא, דר"ז לשיטתו בב"ק שם, וכן אמרם בע"ז (ט רע"ב), ניזל אפיתחא וכו' ונכפיה ליצרן ונקבל אגרא. ע"כ.

והנה בפסח נהגו עם ישראל להדר ולהחמיר מאד בביעור החמץ אף יותר מכפי יכולתם, ואף שאינו חיוב כלל, [ובשו"ע סימן תמב (סעי' ו) כתב, שנהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ, ויש להם על מה שיסמוכו. וכתב במשנ"ב (ס"ק כח) שכונתו בזה, שאין ללעוג על מנהג זה לומר שהוא מנהג שטות וחומרא יתירא. עיי"ש]. וכתב הפלא יועץ (ערך פסח) וזה לשונו: ואשריהם ישראל, ונשותיהם יותר מהם, נזהרים לבער החמץ בתכלית הזהירות "ומחמירים יותר ממה שצריך" תבא עליהם ברכת טוב. וכן בכשרות המאכלים, כמבואר בדברי הגרש"ז מלאדי בתשובה (סימן ו), בשם האריז"ל, שיש להחמיר את כל החומרות בפסח. ובספר סדר היום (סדר ביעור חמץ וכונתו) כתב וז"ל: חג הפסח הוא מן המועדות החמורים שיש לנו שצריך הרבה מאד לדקדק בעניניו ולעשות אותם כמצותיו וחקותיו... כי חומרת החמץ בימים האלה גדולה עד מאד מכל איסורין שבתורה מחלב ודם נבלה וטרפה, ומפני זה צריך לחוש הרבה מאד על בדיקתו ועל ביעורו. עכ"ל. [עוד ראיתי בשו"ת חלקת יעקב חאו"ח (סימן קצח), ששמע בשם המהרי"ד מבעלזא, שכאשר באה לפניו שאלה בעניני פסח, היה אומר להשואל בתחילה, שבעניני חג הפסח צריך כל אחד להחמיר כל מה שאפשר, ורק לאחר שהקדים לו הקדמה זו, אמר לו, וכעת אמור את שאלתך].

וכן בסוכות, רבים מהדרים לרכוש ד' מינים מהודרים בדוקא, לצאת ידי חובת כל השיטות, ומשלמים על זה הון רב. וכן מהדרים במצות סוכה אפילו בדברים שפטורים מעיקר הדין. וכידוע.

וכן בשבועות, שמקבלים בו את התורה מחדש, (עי' בירושלמי ראש השנה פ"ד ה"ח). ויום זה הינו יום הדין, [כדאיאת במסכת ראש השנה (טז ע"א), בארבעה פרקים העולם נידון וכו' בעצרת על פירות האילן. וכתב בס' תולעת יעקב (סתרי חג השבועות, הו"ד בשל"ה מס' שבועות פ' נר מצוה אות יט) וז"ל: ודע, כי כמו שבראש השנה רצה הקב"ה להשגיח ולדרוש מעשה בני האדם כי הוא יום הבריאה הראשונה וחדוש העולם וכו', כן רצה ביום מתן תורה שהוא מורה על חידוש העולם להשגיח ולדרוש על מעשה העולם ולדונו על פירות האילן, כדאיאת וכו' בארבעה פרקים העולם נדון וכו' בעצרת על פירות האילן. וכבר בארנו כי הפירות ההם הנשמות הפורחות מאילנו של הקב"ה, והעולם נידון ביום זה על התורה שנתנה בו שבטלו עצמם ממנה, והוא אמרם על פירות האילן שלא השלימום בתורה ובמצות כראוי]. ובזמן כזה רבים מתאמצים לעמול בתורה ביתר שאת, ובעבודה על מ"ח קניני תורה כידוע. ועי' מה שכתבנו בזה לעיל בפרשת בחוקותי, ואי"צ לכפול הדברים.

בחובת ההתבדלות מהנהגת אומות העולם והדומים להם

הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתושב. (כג ט).

[א] מסופר בגמרא (כתובות סו ע"ב), מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון, שפסקו לה חכמים ארבע מאות זהובים לקופה של בשמים לכו ביום. אמרה להם, כך תפסקו לבנותיכם, וענו אחריה אמן. ת"ר, מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכין אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים, כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו, אמרה לו: רבי, פרנסני! אמר לה, בתי, מי את. אמרה לו, בת נקדימון בן גוריון אני... רבי, זכור אתה כשחתמת על כתובתי, אמר להן לתלמידיו: זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו, והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה. בכה רבן יוחנן בן זכאי ואמר, אשריכם ישראל, בזמן שעושין רצונו של מקום - אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום - מוסרין ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה.

וכבר הקשו העולם, דלכאורה יפלא הדבר, דבשלמא על זה - שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם - יפה אמר ר' יוחנן בן זכאי "אשריכם ישראל". אבל מה שייך לומר "אשריכם ישראל" על זה שבזמן שאין עושין רצונו של מקום נמסרין ביד בהמתן של אומה שפלה.

וראיתי ביאור נפלא בס' לבוש מרדכי (פתיחה לבבא מציעא, אות ו) להגר"מ אפשטיין זצוק"ל, שבאמת גם ע"ז שאומות העולם מכים בנו ר"ל - ראוי לומר "אשריכם ישראל", כי לולא שהבדילנו ה' ועשה מחיצה בין ישראל לעמים, כבר היה נאבד חלילה זכר ישראל, כי אילו היה נותן לעמו מנוחה שיוכלו לישב בשלוה ולא ירדפו אותנו צרינו, אז היו נערי ישראל עוברים לאט לאט לצידם של אומות העולם, כאשר ראינו בעליל במקומות מסוימים אשר נתנו הגויים לישראל "שויון זכויות", איך הרבה שכחו צור מחצבתם, וכמאמר חז"ל (איכה רבה פ"א) על הפסוק היא יושבה בגוים לא מצאה מנוח, הא אם מצאה מנוח לא היתה חוזרת. ולפיכך גם כאשר אנו סובלים מאומות העולם ח"ו, שייך לומר "אשריכם ישראל", שמחתם זה שהננו סובלים מהם, נגרם ריחוק מוחלט בינינו לבינם. ע"כ.

רואים אנו עד כמה חשוב להתרחק מאומות העולם והדומים להם, ולאמץ את היסוד הזה של "עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב", שלא זו בלבד שזוהי מעלה גדולה בעצם הריחוק שלא ללמוד ממעשיהם. זאת ועוד, שבכך נמנע מעצמינו 'תזכורת' לא נעימה בדמות מכות ועונשים ר"ל על זה שהתקרבו יותר מדי...

[ב] ודע, שחיבור לאומות העולם, ולאומת אלו המנסים להתדמות אליהם ר"ל, איננו רק בהתחברות עמהם ממש, להתרועע אתם ולהיות בקשרי ידידות עמהם, לא דוקא הוא, אלא אף אם נתרחק מהם כמטחוי קשת, אך ננהג ח"ו במנהגייהם, ונתקרב בדעתינו אל אורחות חייהם, ואפילו אם נשמע להגיגיהם ולרעיונותיהם בכתב או בעל פה, בכל מיני אמצעי תקשורת למיניהם ר"ל, זה עצמו נחשב התחברות לאומות העולם, ההפך מ'עם לבדד ישכון'.

לפיכך עלינו לזכור, עד כמה חשוב שנקיים את אורחות חיינו בהתבדלות מוחלטת מכל מנהגי הרחוב הרדוד, ומכל מיני פורקי העול החופשיים ר"ל, אשר הינם חיקוי ערוב למנהגי הגויים. ולא ניתן לכל מיני הנהגות וענייני עוה"ז לחדור לתוך מחנינו.

"ואני וביתי נעבוד את ה'" עבודת ה' אינה נמדדת לפי מה שרואים אצל אחרים

"וירא את ישראל שוכן לשבטיו". (כד ב).

שוכן לשבטיו – למה כל שבט ושבט שוכן לעצמו וליוני מעורבין, למה שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה, שלא יליץ לתוך אהל חבירו. רש"י. (ומקורו במדרש ילקוט"ט, בלק, רמז תשע).

א] והנראה בזה ע"ד הרמז, דהנה ישנם אנשים שאינם בקיאים מספיק בהלכה ושלא זכו לקבל השקפה ברורה, שעושים כל מיני פעולות מסוימות שאינם עולים בקנה אחד עם ההלכה הצרופה, וכל זה מחמת שמושפעים מהסביבה, שרואים אצל השכן או הקרוב משפחה שנוהגים כך וכך, ומחמת זה חושבים שהדבר מותר ועושים כן גם הם.

וענין זה נרמז בדברי חז"ל, "ראה שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה, שלא יציץ לתוך אהל חבירו", כלומר, שלא יציץ כל אחד לתוך בית חבירו לראות היאך מקיים ההלכה, ולפי מה שרואה אצל שכנו, יעשה כן גם הוא. אלא אף אם יראה אצל חבירו דבר שאינו עולה בקנה אחד עם ההלכה וההשקפה הצרופה, עם כל זה לא ילמד ממעשיו. ויעשה כל מעשיו לא בגלל שראה או שמע את זולתו, אלא מתוך ההלכה שנפסקה בשו"ע, ומכאן דברי חכמי ישראל האמיתיים שניחוננו בדעת תורה צרופה. ולא יהיה מושפע מכל מיני דברים צדדיים.

וע"ז אומר אח"כ הפסוק "מה טובו אהליך יעקב". וכתב רש"י, מה טובו אהליך – על שראה פתחיהם שאינם מכוונים זה מול זה. ע"כ. זהו השבח המגיע לאלו שאין פתחיהם מכוונים לראות היאך יעשו שכניו ומכריו, אלא הינו בבחינת "ואני וביתי נעבוד את ה'". (יהושע כד טו).

ואכן, "ואנכי וביתי נעבוד את ה'" – זוהי התשובה לכל אותם רוחות זרות והשקפות פסולות אשר מאיימים לחדור למחנינו. כי גם אם יהיו הרבה מסביב שאינם עובדים את ה' כהלכה, ומרשים לעצמם להתפשר ר"ל בכל מיני ענינים. עם כל זאת, חובה על כל אב ומנהיג, לגדר את ביתו וסביבתו, ולדעת שגם אם בני עליה מועטין, יאמר לעצמו "אני ובני מהם" (סוכה מה ע"ב). גם אם ישאר אחד מעיר ושנים ממשפחה (ירמיהו ג יד), יהיה הוא נמנה עמהם, בלי להתפעל היאך מתנהגים אחרים ומהי רמת היראת שמים שלהם. המודד היחידי היאך צריך להתנהג בכל פרט מפרטי החיים, נמדד ונמצא בתורתנו הקדושה אשר ממנה תוצאות חיים. ועץ חיים היא למחזיקים בה. ומינה לא תזוע.

ב] ובכלל זה, נלמד עוד, עד כמה נואלו אלו אשר אינם מקיימים את ההלכה בשלימות הראויה, ומצטדקים ואומרים, הרי "ראיתי את פלוני" עושה כך וכך, ו"שמעתי מאלמוני", ו"ראיתי את פלוני שכתב בעלון", ו"הוא כתב בעיתון" וכו'. אף שפעמים בחלקם אין לדברים הללו שום מקור ובסיס. ועליהם לדעת שאין ללמוד מכל מיני אמצעים כאלו, (וכ"ש שלא באמצעות כל מיני 'דרך האתרים' אשר ניתן לרמוז את המשך הפסוק ויילחם בישראל וישב ממנו שבי'. במדבר כא א). אלא ע"י לימוד מסודר בדרך המקובלת כאמור. ובפרט שכידוע ישנם כאלה המתהדרים בתוארים לא להם, ומתימרים לדון ולהורות, אף שלא הגיעו להוראה. ובפרט מתימרים הם להכריע בהכרעות אשר דורשות דעת תורה אמיתית. וכבר התריעו ע"ז הפוסקים, אשר ישנם שלא שמשו כל צרכם. ורבים חללים הפילו, ע"י סוטה כב ע"א, עבודה זרה יט ע"ב. והדברים ידועים.

וכתב בס' משנה שכיר (מועדים, מאמר האמונה נר ז), שיש לשאול אך ורק בעצת חכמי וצדיקי הדור האמיתיים אשר הצדק והיושר עמם, והם מפורסמים על כך, אבל זולת אלו, הרחק מעליהם דרכך, וכמו שכתב החתם סופר בתשובה (ח"ו סי' נט) בזה"ל, ולא זה בלבד עמי הארץ והמוון עם, אלא לומדי תורה ואפילו רבנים, כל שאין דובר אמת בלבבו ולא היושר והצדק מרכבו, הרחק דרכך ממנו הסר רגליך מנתיבו. עכ"ל הקדוש. וכיוצא בזה כתב בעל דברי חיים (על התורה, בהשמטות לפ' ויקהל), שה' יתברך צוה שלא יתחברו עם הערב רב בשום פעם, ועל ידי זה יהיו ראויים לבנות משכן, כי ישראל בעצמם קדושים, אך הערב רב כל החסדים שעושים, לעצמם עושים, כפי שנראה בבירור שיש מן הרבנים והחסידים והבעה"ב שבדור, בעוה"ר רובן מערב רב ורוצים לשרור על הצבור, וכל מעשיהם רק לעצמם לקבל כבוד וממון, ולכן אין להתחבר רק עם עובדים באמת שמוסרים נפשם לה', ולא אלו שמטרתם לקבל שום תועלת לעצמם.